

Bogumil Hrabak

BOSZNIAIAK A HÓDOLTSÁG KORABELI
MAGYARORSZÁGON¹*Bosnians under the Turkish Rule of Hungary*

BUDÁN ÉS PESTEN

A nagy és erős középkori magyar államban sok idegen kereskedett, s köztük ott találjuk a dubrovnikiakat és mellettük a boszniaiakat is. A régebbi magyar történetírás szerint a boszniaiak 1438 és 1440 között telepedtek le.² A Magyarországra érkező üzletemberek mindenekelőtt a zvornikiak voltak, akik ezüstöt szállítottak Szrebrenikből és vélhetően Közép-Boszniából is.³ A zvornikiak között, akik már a XVI. század eleje (1504) óta foglalkoztak kereskedelemmel, voltak mohamedánok is.⁴ Az ezt követő időkből a dubrovniki levéltári dokumentumok között egészen a XVI. század negyvenes éveiiig nem találunk említést boszniaiakról. Ez idő alatt Budán sok olasz kereskedett, mindenekelőtt firenzeiek és velenceiek. 1529-ben, midőn a városban nagy félelem vett erőt az országot pusztító törökök miatt, följegyeztek bizonyos velenceieket is.⁵ A magyarok mohácsi veresége (1526) és Buda törökök általi bevetele (1541) közötti időszak nem más, mint tizenöt esztendeig tartó létbizonytalanság, hiszen az osz-

¹ A két esztendeje elhunyt cseh származású szerb történész és polihisztor, *Bogumil Hrabak* (1927–2010) nagytanulmánya *Bosanci u Beogradu i Panoniji (XV–XVII vek)* címmel először 2003-ban jelent meg. Jelen fordításunk alapját a szerzőnek 2010-ben a belgrádi *Arhivarnál* megjelent *Iz prošlosti Bosne i Hercegovine* című életműsorozata VII. kötetében található tanulmányszöveg 3., 4. és 5. része képezi, vagyis azok a fejezetek, amelyekben erőteljesebben jutnak kifejezésre a magyar–délszláv komparatív vonatkozások. A 3. fejezetből nem fordítottam le azon, a magyar olvasók számára tkp. érdektelen oldalakat, amelyek egy XVI. századi boszniai származású kereskedő bonyolult családtörténeti és üzleti kapcsolatait részletezik. A téma szakértői ezt megtalálhatják a forráskiadványban. A tanulmányrészlet magyar címe tölem származik. (Cs. B.)

² Fejér, G.: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, t. XI, vol. 7, Buda 1844 (A boszniaiak a skizmatikusokkal).

³ D. Kovačević-Kojić: *Zvornik u srednjem vijeku*. Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XVI. Sarajevo, 1965. 27–28.

⁴ Državni arhiv Dubrovnika (a továbbiakban DAD), Div. not. LXXXIII, 101’.

⁵ „Starine JAZU” XVI, Zagreb 1884 (6. VIII 1529).

mának bármely pillanatban bejöhettek volna Budára, hogy pusztítva létrehozzák saját hatalmukat. A helyzet csak az ötödik évtized elején kristályosodott ki, de negatív következményekkel. A bosnyák katolikusok – különösen azok, akik korábban Nándorfehérváron éltek – Budára, majd Pestre is a dubrovnikiakat megelőzve érkeztek. A magyar királyság belső területei felé nyomulásban részt vettek azok a raguzaiak is, akik ekkor már Pannóniában voltak, s kereskedtek Boszniával, mint például Matko Vukosalić. A katolikusok mellé csak a XVII. század közepétől telepednek tömegesebben olyan bosnyák muzulmánok, akik között bizonyos tőkével rendelkező üzletemberek is találhatók.

Budára irányuló fölmenetel, főleg Újlakon keresztül, közvetlenül Boszniából is történt (Zvornik, Olovo, Vrhbosna, Kreševo), különösen a vándorkereskedők soraiból. Egy Törökországban elhunyt kereskedő javainak intézői utasították megbízottjukat, hogy Pannóniában, így Budán is – noha az elhunyt nem élt a magyar fővárosban – hajtsa be az adósoktól tartozásait.⁶ Ez volt a helyzet néhai Matko Vukosalić javaival, melyek összegyűjtésével Stonjanin Stjepan Grgurovot bízta meg, s tekintve, hogy ismeretlen embernek számított, megbízólevelét két-három dubrovniki kereskedőnek is bemutatta, ezt követően pedig leltárt állított össze a begyűjtött pénzről, majd az egyéb vagyontárgyokról is. A megbízottnak az örökséget három-négy hónapon belül sikerült értékesítenie, tevékenysége során, különösen az adásvétel legitimálása érdekében, folyamatosan kihasználta a dubrovnikiak jelenlétét.⁷

A budai kincstári jövedelmek behajtásáért nyerhető haszonbérletek (*mukátaák*) árverezésein a boszniai katolikusok már 1543–44-ben részt vettek. Egyikjük a fočai Pavle Nikolić volt, aki szávaszentdemeteri üzletemberekkel és a Čajničból származó Jovan Vukašićyal közösen lépett fel.

Az üzleti világnak a szláv dél irányából zajló kolonizációját azok a kereskedőlegények – mindenekelőtt a trebinjeiek – erősítették meg, akiket a raguzai kereskedők hoztak magukkal. Példának okáért Mirko Dr. Cvjetkov budai kereskedő Trebinjéről bizonyos Mladenovićot fogadott fel ötesztendei szolgálatra.⁸ Miután a szerződésbe foglalt idő leteltével ezek az ifjak északon maradtak, szakemberbázisul szolgáltak mind a dubrovnikiaknak, mind a bosnyák katolikusoknak.

A boszniai katolikusok első hullámának központi egyénisége Kreševljanin Juro Ratković (Georgius Radi) volt. Budai kereskedőként első ízben 1547-ben regisztrálták⁹, közvetlenül Boszniából érkezett, ahol már kalmárként tartották szá-

⁶ DAD, Div. not. CVIII, 106⁷-7 (13. V 1544).

Valamint D. J. Popović: *Prilozi o gradskom ekonomskom stanju naroda u Vojvodini i Srbiji tokom 16. i 17. veka*. Glasnik Istorijskog društva u Novom Sadu, Sr. Karlovci, 1929. 32.

⁷ Uo.

⁸ DAD, Div. canc. CXXXXIII, 108 (5. XI 1648).

⁹ DAD, Div. not. LXXXIV, 150 (15. XI 1517).

mon, úgy, hogy korábban nem volt kapcsolata Belgráddal. 1551-ben bizonyos időt Belgrádban is eltöltött, mégis visszatért Budára, élete nagyobb részét ott töltötte el, s ott is halt meg hirtelen halállal 1569 augusztusában vagy szeptemberének első napjaiban. Mivel honosított dubrovnikinak számított, a raguzai kormány négy nemest és három vagyonos polgárt nevezett ki vagyona gondnokaiul.

[...]

A boszniaiak Budáról a XVI. század végétől kezdődően szorították ki a dubrovnikiakat, akár úgy is, mint a vejeik. Ivan Tomín kijelenti (1594), hogy Marina Pinini örökösnek a gyámjától és a néhai Markó VI. Lukin testamentumának felügyelőjétől ötszáz, míg apósának, Pavónak a hagyatékából kétszáz dukátot kapott.¹⁰ Budán a boszniaiak váltak a dubrovniki patriciusok hitelezőivé is. Például Serafin M. Zamanja a budai bosnyák Mihail Gabrićnál adósodott el.¹¹ Egy dubrovniki Sokočević megbízta a Budán élő boszniait, Marin Lovrejinovot, hogy vegyen át 185 dukátot Voćinban bizonyos Frankovićtól, aki szintén boszniai.¹² Ez a Sokočević Budán üzletelt Zamanjával, és itt vett át 356 tallér értékű árut a valószínűleg szintén boszniai Stjepanović Stojantól azzal, hogy a szarajevói Mihail Gabrielović nevére szóló váltóval fizessen.¹³ Ivan Tomešev (vagy Tomić), a temesvári bosnyák Petrović Tadija unokaöccse, budai kereskedő volt. Ebből levonható a következtetés, hogy a XVI. század végén nemcsak Belgrádból, hanem Temesvárról, a kényelmes kis alföldi fészekből is érkeztek Budára boszniaiak.¹⁴ Számukra keleten Buda ugyanazt jelentette, mint nyugaton Velenec, s nemcsak a pécsi, de a temesvári piac is mindjobban összekapcsolódott a budai kereskedelemmel.

Noha a bosnyák katolikusok részesedése a budai üzleti életben éppen ekkor volt a legnagyobb, a XVII. századból kevés rájuk vonatkozó raguzai adattal rendelkezünk. Talán azért, mert a dubrovnikiak nagymértékben visszahúzódtak Pannóniából, s helyükön teljesebben jutottak kifejezésre a bosnyák muzulmánok. A boszniai katolikusok a dubrovnikiak visszahúzóását követően hozzámúltak a náluknál jóval tehetősebb boszniai mohamedánokhoz. A dubrovnikiak budai kolóniájának széthullási folyamata különösen a XVII. század harmincas éveiben vált erőteljessé, ugyanis a budai beglerbég a bosnyákokat támogatta a dubrovnikiakkal szemben. Üzleti vitáik során a boszniai katolikusok és mohamedánok között választott bíróság döntött. Példának okáért a boszniai Nikola Lukin és apja, Luka, valamint bizonyos Jakov Đurđev a közös üzlettartás ve-

¹⁰ DAD, Div. not. CXXVII, 161'-62 (4. VII 1594).

¹¹ DAD, Mob. ord. XLVI, 22' at (10. XI 1590).

¹² DAD, Proc. not. XXXI, 151 (9. II 1595).

¹³ DAD, Div. for. VIII, 76' (19. XI 1599).

¹⁴ DAD, Div. not. CXXVII, 101-2.

zetése körül Mehmed hadzsival és Beširević hadzsival keletkezett ellentétek rendezése céljából úgy határoztak, hogy a kiutat a szarajevói Ali Čelebi, budai Omar hadzsi, az üszkübi (szkopjei) Huszein hadzsi, illetve a szarajevói Nikola Nikolić, valamint a Banja Luka-i Bogdan Radić és Stjepan Filipović ítéletétől várják.¹⁵ Raguzában Luka Franković Budán élő boszniaiakat vádolt be, név szerint Boško Petrovot, Pavo Matijint, Ivan Filipovićot, Franja Lukocanovićot (?), Jakov Čurićot, Nikola Lukint, Ilija Radmanovićot és Teodor Šuljkvićot.¹⁶ Szemmel láthatóan egy erős társaságról van szó, hiszen a boszniaiak rákényszerültek a társulásra, hogy útját állják az egymás közötti konkurenciának.

A budai bosnyák Omer hadzsi az Itáliából és Raguzából behozott árucikkek utáni vám megfizetésével adósa maradt a szarajevói katolikusnak, Luka Frankovićnak. Hogy tartozását rendezze, Ivan Đurđev boszniai katolikust bízta meg.¹⁷

M. Kavanjin spalatói kereskedő 1643-ban velencei árut küldött Mustafa Čelebi Morićnak Banja Lukára, azzal, hogy Kavanjanin terhére juttassa el azt Budára. A spalatói kifizette a vámot is, de a budai vevők nem küldték Banja Lukára a pénzt. A spalatói *emin* (jövedelembenhajtó – a ford. megj.) nem örült az ilyen üzleteknek.¹⁸ Posztón és egyéb textíliákon kívül Budára Szarajevón keresztül cukrot is küldtek. Giovanni Zanki hitelező 1649 tavaszán Omer hadzsinak két láda cukrot küldött Rusta Beširović által, de ezt a számlát sem rendezték.¹⁹ A boszniai mohamedánok a krétai háború következtében megnehezült szállítás ellenére – a bőrök mellett – szívesen fizettek drága viasszal, lett légyen az akár feldolgozatlan, sárga is. Budáról Osman hadzsi 1648-ban Petar Livuni, 1649-ben pedig Đura Bosanac által küldött új kontingenst, 156 köteg kordovánt és montonint, valamint 26 zsák durvaszálas gyapjút.²⁰

1680-ban bosnyák katolikusok új hulláma árasztotta el Budát, sőt a kis Zombort is.²¹ A negyed évszázadig tartó krétai háború elzárta a boszniaiak előtt a spalatói tengeri kijáratot. A dubrovniki kikötőhöz történő visszatérésüket megelőzően üzleti életterük keleti részei felé orientálódtak. Ekkor jelent meg Prokupljéban, a nagy központban a finom kosovói gyapjú. Buda is ehhez a keleti oldalhoz tartozott.

A boszniai mohamedánokat az 1683-as osztrák–török háború kezdetén említik, de nem mint budai kereskedőket, hanem mint ottomán katonákat. A bosnyák Kider pasa katonáival és két ágyújával kikötött a dunai Tábor-szigeten (1683),

¹⁵ DAD, Div. for. LXXX, 2224 (2. XI 1651).

¹⁶ DAD, Sent. canc. CCIVII, 15 (24. III 1651).

¹⁷ DAD, Div. for. LXXIX, 215 (4. IV 1651).

¹⁸ Č. Čičin-Šain, „Starine JAZU” XLIX (1959), 119, 132.

¹⁹ DAD, Div. for. LXXVIII, 14’-15 (4. VI 1649).

²⁰ Uo. 225-25 (26. X 1650).

²¹ Dokumentumok a Div. for. (115. könyv) és a Div. canc. (215. könyv) sorozatból.

amelyen valószínűleg szláv lakosság élt. A budai harcok idején (1684) a zsidók az Alsóvárosban (Víziváros, Zsidóváros) éltek, s török uraikkal válllvetve harcoltak. Feljegyezték, hogy a zsidók a hatezer janicsárral és szejmennel (gyalogossal) együtt erőteljes ellenállást fejtettek ki.²²

A boszniai katolikusok Budán tartózkodtak a XVIII. század első évtizedeiben is, de erejük megcsappant a XVII. századihoz képest. 1704-ben bizonyos Ilija Bošnjak Budán tartózkodott.²³

A XVII. század első felében megélnkültek a kapcsolatok Belgráddal és Pannónia török területeivel, ami a boszniai vilajet északi vidékeinek élénkebb fejlődését eredményezte.²⁴ Az évszázad második negyedében a boszniaiak kiszorították a dubrovnikai kereskedőket Budáról, Pestről, Temesvárról és Zomborból.²⁵ Egyik budai adóst Ivan Jovičićnak hívták. Vezetéknevéből ítélve szerb volt, hazai vagy boszniai.²⁶

*

A XX. század második felének magyar történettudománya érintette a Budán és Pesten működő idegen kereskedők kérdését. Fekete Lajos, a történészek és orientalisták régebbi iskolájának képviselője feldolgozta a kisipar és a kereskedelem kérdéskörét. Ő az ottomán uralom következtében beállt civilizációs változás és fejlődés tézisére támaszkodott. Megemlítette néhány olyan mesterség elnevezését, amely Magyarországon a törökökkel együtt jelent meg, s amely fennmaradt a magyarok körében. A gölöncsérségről azt írta, hogy Magyarországra szerb és boszniai vidékekről került át, s nem Törökországból. Az elismertségnek örvendő török ötvösök rossz munkafeltételeket találtak, mert Pannónia elfoglalt területein sem réz, sem nemesfémek nem voltak. A vas, a réz, az ólom és az ón feldolgozása terén a hódítók új munkamódszereket honosítottak meg. A puskák, a szablyák és a fémből készült lószerszámok kiváló termékeiknek számítottak. A posztógyártás terén a budai zsidók voltak az előfutáraik, s már a törökök bejövetele előtt durva szöveteket és darócot állítottak elő. Értékes a török építészet. Figyelemre méltóak a közigazgatási épületek, a dzsámik, sőt még a gazdasági építmények is, ugyanakkor a lakosság sártapasztású vesszőfonatos házakban él. A követ és a téglát várépítésre tartalékolják. Az első nemzedék

²² N. Berefani: *Historia della guerre d'Europa della comparsa dell'armi ottomani dell'Ungheria l'anno 1683*, parte I., Venezia, 1698. 174. és 179–180.

²³ S. Gavrilović–I. Jakšić: *Izbori o Srbima u Ugarskoj s kraja XVII. i početkom XVIII. veka*. I. Beograd, 1987. 868.

²⁴ *Istorija naroda Jugoslavije II*. Beograd, 1960. 550.

²⁵ B. Hrabak: *Iz starije prošlosti IV*. 192.

²⁶ *Dubrovačka arhivska građa III*. 121. No 136.

által meghonosított *bezsztánoknak* (fedett piaci csarnokoknak – a ford. megj.) és egyéb gazdasági objektumoknak az építését később nem támogatták, mert azt nem tette lehetővé az egész Ottomán Birodalomban érzékelhető stagnálás. Az *esznafok* (az európai céhekhez hasonló szerveződések – a ford. megj.) és más kisipari korporációk nem voltak fejlettebbek a Nyugat céheinél.

A kereskedők, úgymond az első időben szemben találták magukat a válsággal. Más keresztény országokban is ez az általános, noha korántsem teljesen pontos vélekedés. A budai piac számára fontos Nyugatra nyíló ablaknak számított Vác és Szolnok. E kérdés tanulmányozásához mértékadónak számítanak az 1570 körüli vámkönyvek. A gabonanemű és a rizs hajón érkezett Szendrő és Belgrád irányából. Bokatius kassai bíróra hivatkozva Fekete azt állítja, hogy a budai kereskedésekben 1605-ben néminemű selyemtexília mellett csiricsaré holmik is akadtak, de csak kis mennyiségben. A régi magyar pénz még hosszú ideig használatban maradt. A kereskedők közül többnyire a zsidókra támaszkodtak. A letiport gazdaság az idők múlásával tovább gyengült, s az iparosok és a kereskedők visszatértek a mezőgazdálkodáshoz. A városok közül különösen Pest volt lepusztult állapotban, olyannyira, hogy 1600 körül romvárossá vált, egy rakás kunyhóval.

A pénz a katonai és polgári előljárók kincsesládáiban halmozódott fel, s nem került vissza a termelésbe. Például Tojgun pasa birtokai 1554/55-ben több mint egymillió-százezer akce hasznot hoztak, Oveisz pasa évi jövedelme 1579-ben 910 017 akce, míg utóda, Mehmed Karakaš 1612-ben 860 000 akce jövedelemre tett szert. A budai beglerbégség pénzügyi mérlege negatív volt, ezért a deficitet a Porta fedezte. Sztambul 1559-ben 260 000, 1600-ban 280 000 aranyat küldött, hogy kifizessék a nagyszámú katonaságot. Az egyiptomi kereskedelmi illeték (300 000 forint) évtizedekig Budán kötött ki. A polgári hivatalnokok hatalmas jutalékokat fizettek, csak hogy helyükön maradhassanak. Másfelől a nép szegénysége általános volt. Az elfoglalt városokban, Budán sem, nem volt semmiféle felvirágzás, mint arról a török utazók beszámolnak. A puskaporrobbanás 1578-ban a földdel tette egyenlővé a város részeit, palotáit, mecseteit, a várból pedig a Dunába hajította az ágyúkat. Gerlach, Ungnad Dávid 1575. évi diplomáciai küldetésének krónikása ezt írja: „Pest silány város, nincs benne semmi látnivaló.” Pestet 1541/42-t követően katonai akciók során többször feldúlták (1600, 1634, 1684).²⁷

Káldi-Nagy Gyula kutatásaiból tudjuk, hogy 1571-ben és 1573-ban a török vámkönyvek adatai szerint Pesten és Budán a kereskedők 60%-a mohamedán, 30%-a keresztény és 10%-a zsidó. A kereskedelmi tőkerészesedés terén már más

²⁷ Fekete L.[ajos]: *Buda and Pest under Turkish rule*. Studia turco-hungarica III. Budapest, 1976. 49–68.

a helyzet. Vámost 500 forint értékű áru után tíz mohamedán, nyolc keresztény és négy zsidó fizetett, 1000 forintnyi érték után két mohamedán és három keresztény, az 1500–2000 forint értékű áru után pedig két mohamedán, tizennégy keresztény és nyolc zsidó. Szemmel láthatóan a mohamedánok kisebb tőkeerővel rendelkeztek. Közöttük a legtekintélyesebbnek Potur Bali számított, budai üzletében kétezer forint értékű áruval bírt. A behozatallal foglalkozó Omer hadzsi 1571 októberében kétezer forint értékű szállítmányt hozott Budára. A városban a legnagyobb tőkeerővel a zsidó Kara Musztafa tevékenykedett, Jahja, a másik zsidó mellett. 1701-ben törökök és szláv mohamedánok nagy mennyiségű búzát szállítottak Budára. Ezek a szláv mohamedánok és a már említett Potur Bali boszniai muzulmánok voltak.²⁸

*

A boszniai katolikusok Pannónia belsejében azokra az ottani katolikus valóságú délszláv lakosokra, és valamennyire a ciprusiakra számíhattak, akik a szerbekkel együtt mentek át Magyarországra 1650-ben. Ezekből a što nyelvváltozatot beszélő délszlávokból volt már Nyugat-Bácskában, s onnan északra levő falucsoportokban is. Olyan kereszt- és vezetékneveket (többnyire -ić végződésűeket) használtak, mint a boszniai katolikusok, azonban voltak szokatlan, de mégis -ićre végződő vezetéknevek is. A nem szláv helybéli lakosság katolikus rácoznak (szerbeknek) nevezte őket. Nevüket a szászvári és szigeti vámjegyzékek őrizték meg. Ezek az emberek olyan vezetékneveket viseltek, mint Šćepović, Kauliković, Bajković, Benković, Perušić, Malić, Lorencović, Valentović, Haulović, Vicović, Kubović, Kruković, Slahucković, Bartulović, Pehović, Staršić, Palković, Marković stb. Találunk olyan vezetékneveket is, amelyek Hercegovina felé mutatnak, mint például a Pešutović. Tulajdonosaik kiscgazdálkodók voltak, valamint hercegovinai mozgóárusok. Ők azonban, ha csak nem voltak azok famulusai vagy ügynökei, a boszniai katolikusokkal nem barátkoztak, mert üzleti értelemben amazoktól sokkal alacsonyabb szinten helyezkedtek el. Egyformák voltak a pannóniai szlávokkal. Ezeknek sem vezetéknevük, sem személynevük nem utal -jező vagy -ijező dialektusra.

Egy XVIII. század eleji adat húszezer boszniai keresztény Nyugat-Magyarországra költözéséről beszél.²⁹ Ők nem tartoztak a pannóniai szlávokhoz.

²⁸ Káldi-Nagy Gy.[ula]: *The commerce in Pest and Buda*. Studia turco-hungarica I. Budapest, 1974. 31–33.

²⁹ S. Gavrilović–I. Jakšić: *Izbori o Srbima II*. 309–310.

PÉCSETT

Pécsett (Quinque Ecclesiae) az első boszniaiak zbornikiak voltak. A városból a XVI. század negyvenes éveiben ezüstöt, némi aranyat és rezet szállítottak Dubrovnikba. Menet közben útba ejtették Eszéket, hogy viaszt szerezzenek be. A boszniaiak a hatvanas években mentek át a gazdaságilag sokkal fejlődőképesebb Belgrádba és Budára.³⁰ Az első boszniai halálesetét Pécsen 1556-ban jegyezték fel. A néhai Pavo Ljubišić, holmi gyapjúkermékért, halála napjáig adósa maradt Ivan Radovnak. Az említett árucikket Stijepa Iv. Bunić követelésére zár alá helyezték. Ivan Radov szintén boszniai kereskedő volt.³¹

Pécscről a XVI. század második felében az ott letelepedett boszniai katolikusok, akárcsak a dubrovnikiai, bőrt és viaszt szállítottak ki. Marin Radov, a Bosznia fővárosában élő testvérével, Gaspar Frankovičtyal dolgozott. Nyugat-Magyarországról marhabőrt exportáltak. Egyik szállítmányuk 5559 font sárgaviaszt tartalmazott. Forgótökére raguzai kölcsönök útján tettek szert, amelyeket azután állati eredetű termékekkel egyenlítették ki.³² 1557 tavaszán Pécsett meghalt a boszniai Marin Radov, aki 1571-ben még egy Kabogának ezer tallérral tartozott.³³ Gaspar Frankovičot, minthogy a megboldogul üzlettársa volt, Raguzában hétszáz arany scudo megfizetésére ítélték.³⁴ Marin fő kiviteli terméke a viasz volt.³⁵ Pécsre jöttek bosnyák kereskedők a szlavóniai Pozsegából is.³⁶ A XVI. század végére azonban Pécs üzleti központként mind a dubrovnikiai, mind a boszniaiak számára elveszett. Az utolsók között költöztek át Budára.

A pannoniai kereskedelemnek XVII. század harmincas évekbeli megerősödésével párhuzamosan újra Pécsre jöttek a dubrovnikiai és a boszniaiak. Petar Masareki bari érsek 1632-ben azt írja, hogy Pécsett elkülönül a dubrovnikai és a boszniai kolónia, viszont egy boszniai lelkész személyében közös plébánosuk van. A hatszáz janicsáron, gyermekeiken és házuk népén kívül a városban éltek szerbek is, a környéken monostoruk is volt.³⁷

Magyarországon a boszniaiak a XV. században legtávolabbra Pozsonyig jutottak el. Marko Bosanac és testvére, Petar ólmot szállított a Felvidékre, de az úton mindketten a cseh táboríták áldozataivá váltak.³⁸ A XVIII. században Pannóniában gyakori vendégek voltak a balkáni kereskedők. Túlnyomó több-

³⁰ B. Hrabak: *Sirovine Podunavlja*, 64–65.

³¹ DAD, Div. canc. CXLII, 239' (8. I 1537).

³² DAD, Mob. ord. XXXIX, 104-6, 100' (3. IV 1581).

³³ DAD, Sent. canc. CXLII, 73' (12. VI 1577).

³⁴ DAD, Mob. ord. XXXVII, 133' (31. III 1578); Sent. Canc. CXLIII, 37'.

³⁵ DAD, Mob. ord. XXXIX, 109'-10 (3. IV 1581).

³⁶ B. Hrabak: *Slavonska Požega*.

³⁷ B. Hrabak: *Katoličko stanovništvo*, 93.

³⁸ Statni archiv Bratislavy, ed. M. Horvat, t. V, Bratislava, 1976.

ségüket thesszáliai és macedóniai cincárok alkották. A szarajevói kereskedők legnagyobb csoportja huszonhárom főből állt, nem mohamedánok, hanem többségükben szerbek voltak.

TEMESVÁRON ÉS ERDÉLYBEN

A törökök Temesvárt és a Bánság megmaradt részeit a XVI. század közepén foglalták el. A dubrovniki kereskedők, legelőször még Belgrádból, 1562 előtt bekapcsolták kereskedelmi hálózatukba Temesvárt. Ekkor a belgrádi *emin* arra kényszerítette őket, hogy a Temesvárra, Budára és Magyarország egyéb helyeire szállított áru után különvámot (*kümürük*, *ćumuruk*) fizessenek. Lehet, hogy a Belgrádban élő raguzaiaknak ekkoriban már boltjaik voltak a Temes menti városban. Az ottani dubrovnikiak szoros kapcsolatban álltak Belgráddal, hiszen e városon keresztül küldték a nyersanyagot Itáliába, és kapták a nyugati manufaktúrák termékeit. Ha megbetegedtek, szívesen tértek vissza Belgrádba, s volt, aki ott is halt meg. Azok a raguzaiak, akiknek sikerült üzletileg megerősödniük, Belgrádban is nyitottak boltot, s így, fiataljaik segítségével mindkét városban kereskedhettek. A Belgrádban élő dubrovnikiak gyakran váltak a temesváriak hitelezőivé, de egy esetben (1590-ben) Mato Radov adott Belgrádban élő dubrovnikinak kölcsönt. Természetesen szó sincs itt készpénzkölcsönzésről, annál inkább hitelbe adott állatbőrökről.

Amit elmondtunk a dubrovnikiakról, az érvényes a boszniaikra is. Temesvárott a XVI. század hetvenes éveiben említik őket. Tomaš Matijević 1578 előtt adósa volt a dubrovniki Mato Radovnak és Andra Tomaševnak 40 330 akseval, ami tetemes összegnek számított.³⁹ Tomaš nagyon lendületes kereskedő volt. Nikola Cvjetkov felhatalmazójaként a Belgrádban élő dubrovniki Matko Đurđevićyal Ivan Morovićtól 1576-ban 2041 dukát kölcsönt vett fel egyéves törlesztési időre. A hitelezőnek ökörbőrt szállítottak kötegenként tíz és fél dukátért – egy-egy köteg tíz ökor bőrből állt.⁴⁰ A boszniai és hercegovinai legények a hetvenes években általában négy évre szegődtek el. Bizonyos Marko a principálisától harminc dukát végkielégítést kapott. Gazdája, Benard Pav. Jelić mindenestre szintén boszniai volt.⁴¹ 1573. november dereka előtt meghalt a hercegovinai Uskopljéból származó Radoslav Vukočević.⁴² Nem tartozott a katolikus csapathoz, a Bánságba még valószínűleg gyermekként érkezett.

³⁹ DAD, Mob. ord. XXXVII, 219'

⁴⁰ *Dubrovačka arhivska građa*, II 313. – Tomašnak volt ökörbőre Anconában, de tartozása miatt átengedte egy Sorkočevićnak; a bőrök átlagban tizenhat és fél raguzai fontot nyomtak (DAD, Div. not. CXX, 115 [2. XI 1576]).

⁴¹ Uo. 153. No 204.

⁴² Uo. 36. No 38.

1582-ben kiadták Tomas Matković temesvári kereskedő részére az Antun Gučetić számlájának zárolására vonatkozó határozatot.⁴³ A Temesváron élő dubrovnikai kereskedő egyes deponált áruiról összeállított jelentést tanúként aláírta a szarajevói Nikola Bosanac is.⁴⁴ Egy Bosanac korábban famulus volt Temesváron.⁴⁵ 1582 januárjából hosszú névsor maradt fenn a temesvári katolikus kereskedőkről: Natal M. Saraka, Tomas Matković, Andrija Cakara, Grgur Nikolić, Pavo Matković, Vincenzo Mihačević, Bernar Jelić, Marko Nikolov, Stjepan Janković, Đuro Nikolić, Ilija Vlahušić, Jakov Pavlović, Stjepan Martinović, Stjepan Paskalović, Pavao Đurđević, Đuro Dimitrov, Đuro Matijević és Martin Nikolić. Összesen huszonegyen voltak, de nem kerültek fel valamennyien a listára.⁴⁶

Rado Grgurović temesvári bosnyák kereskedő a pénzt és a portékát az ismert velencei Pizzani-Tiepolo bankon keresztül a dubrovnikai Bernard Nalješković közreműködésével kapta a temesvári bosnyák, Tomas Matijević számlájára. Egy alkalommal 1018 velencei dukátot kapott, amiből 1008 járt Grgur Bosanac özvegyének, Pavának, aki maga is Temesvárott kereskedett a Szent Apostolokról elnevezett városrészben.⁴⁷ Tomas Matković temesvári kereskedő üzleti kapcsolatban állt Pavo Radovinnal „Boszniából” (Szarajevó), az ő közvetítésével kapta az itáliai árut. 1583 áprilisában valami nem lehetett rendben, mert Pavo azt követelte, hogy foglalják le Vlah Lukinnak a raguzai vámon visszatartott áruját.⁴⁸ A bosnyák mohamedán Osman Čelebitől marhabórt adott el nyelven beszélő kereskedőknek. Valamilyen visszaélés folytán 1583 szeptemberében a raguzai kormány elrendelte, hogy Osmannal szakítsák meg az ügyleteket.⁴⁹

A XVI. század utolsó évtizedében a bosnyák kereskedők legeredményesebben Temesváron tevékenykedtek. Úgy látszik, hogy forgalmukra a spalatói kikötő megnyitása jótékony hatással volt. A legtöbb dokumentum Tadija Petrovićra vonatkozik, társa, Raja Matković mindenestre szintén boszniai volt.⁵⁰ Tadiját 1591-ben Ivan Tomašević felhatalmazta, hogy hajtsa be adósaitól a tartozásokat.⁵¹ A tartozások nagyobb üzletmenetre utalnak. Grgur és Pavo Nikolić szintén Temesváron élő boszniaiak voltak.⁵² Matko Radov Temesváron élő raguzai 1592-ben nyolc évre felfogadta Ivan Nikolić temesvári bosnyákot az egyik

⁴³ DAD, Div. canc. CLXVIII, 50 (23. VI 1581).

⁴⁴ DAD, Div. canc. CXLIX, 45 at (26. II 1582).

⁴⁵ B. Hrabak: *Sirovine Podunavlja*, 91 (17. XII 1582).

⁴⁶ E. Fermendžin: *Acta Bosnae*, 314.

⁴⁷ DAD, Proc. not. XXVII, 8 (24. I 1584).

⁴⁸ DAD, Div. canc. CLXX, 117' (30. IV 1583).

⁴⁹ *Dubrovačka arhivska građa II*. 157. No 312.

⁵⁰ B. Harabak: *Sirovine Podunavlja*, 64–65.

⁵¹ DAD, Proc. not. XXVII, 8 (24. I 1584).

⁵² DAD, Fiv. not. CXXIII, 30 (17. X 1584), Div. canc. CLXXXI, 49'-96 (19. VIII 1592).

trnovicai famulusa mellé kereskedőlegénynek.⁵³ Tadija Petrović kötelezvényt írt alá, hogy Matković üzlettársa lányának, Marijának ezer dukát hozományt fog adni azon a címen, hogy unokaöccse, Ivan Tomašević feleségül fogja venni Mariját. A hozományt Raja Matković házában kívánták összeállítani 150 scudóból és harminchat darab kelméből. A kötelezvény tanúi Nikola Petrović, Nikola Marinov presbiter, Matko Nalješković, Frana Matkov, Mato Radov és Marin Nikolić voltak – a többségük dubrovniki.⁵⁴

A hosszú osztrák–török háború (1593–1606) nem érintette a Temesváron élő dubrovniki és boszniai kereskedőket, valószínűleg azért, mert a török hadak szokás szerint Belgrádban teleltek. A háború előtt Szarajevón keresztül néhány külföldi átment kereskedni Temesvárra. Közéjük tartozott a francia Antoine Osvansi is, aki addig Szarajevóban élt, és egy olovói társával tartott fenn házat és boltot. 1588-ban eladta vagyonát társának, majd két év múlva fivérével, Michellel átköltözött Temesvárra⁵⁵, amely már a spalatói kikötő megnyitása előtt is vonzóbb volt Szarajevónál. 1592 után Temesvárról is voltak átköltözők Belgrádba, de üzleteiket megtartották, és az áru eladását famulusokra bízta. Ezért Temesváron volt példa a famulusok átvételére is. E legények egyike Petar Mihailović, őt hat esztendőre fogadták fel, meglehetősen nagy, negyvennyolc dukátos végkielégítéssel.⁵⁶ Temesvári bosnyákokról szóló XVII. századi adatunk igen kevés van. A boszniaiak többsége Belgrádba vagy Budára telepedett át. Egy Belgrádban élő boszniai Pancsován és Temesváron kötött üzleteket. Viaszt és egyéb állati eredetű termékeket vett a boszniai Luka Miriztól és Matija Đelától.⁵⁷

*

A temesvári kereskedők Erdélyben is működtek. A Boszniából és Hercegovinából érkező emberek tekintetében itt kissé más volt a helyzet. Ők jóval Temesvár török kézre jutása előtt, még a XV. századi magyar állam idején idekerültek. A Hercegovicok egyik ága áttelepült Magyarországra, és Erdélyben telepedett le. A dinasztia egyik tagja, Nikola Hercegović, Erdélyben a XVI. század közepén még élt. Számára Gavrilović szerzetes minden esztendőben alamizsnát gyűjtött. E tevékenységéhez Belgrádban 1549 januárjában kapott engedélyt.⁵⁸

⁵³ DAD, Div. canc. CLXXXI, 45°-46 (18. VIII 1592).

⁵⁴ DAD, Div. not. CXXXVI, 76°-78 (18. I 1593).

⁵⁵ DAD, Div. canc. CLXXXVI, 64-65 (14. VI 1590).

⁵⁶ DAD, Div. not. CXXXVIII, 67° (31. X 1545).

⁵⁷ DAD, Div. for. LXIII, 68°, 76°.

⁵⁸ DAD, Cons. rog. XLVIII, 235 (18. I 1549).

A raguzai kormány 1573-ban és 1576-ban Nikola régi letéteinek egy részét kifizette örököseinek.⁵⁹

Erdélybe a dubrovnikiakat és a boszniaiakat a sok természeti kincs (színesfémek, só) csábította. Stjepan Raosalić a hercegovinai vlah *katunból* (hegyvidéki pásztortelepről – a ford. megj.), Žurovićból származott, Erdélyben halt meg 1552-ben. Teljes ingó és ingatlan vagyonát fivérei – mindössze ötven dukátért – átruházták Andra Mat. Žuho belgrádi kereskedőre.⁶⁰ Ennek a hercegovinainak megérthető a sorsa: Erdélybe egy dubrovniki kereskedő famulusaként érkezett, önállóodását követően sóval kereskedett, ami először Szendrőre ment, majd az egész balkáni térségbe eljutott. Leszármazottai, ha voltak, átköltöztek Belgrádba. A raguzai kormány az erdélyi politikai ügyekről belgrádi és szendrői kereskedői útján értesült.⁶¹ 1572 szeptemberében Erdélyben élt a korábban még Belgrádban kereskedő, Martin A. Žuho is, ő a raguzai köztársaság számára zsoldosokat toborzott Erdélyben és Havasalföldön.⁶² 1590 júniusában Vincenzo Bošković Gyulafehérváron bonyolította üzleteit.⁶³ 1591 előtt a belgrádi–temesvári Tomas Petrović boszniaiakból álló társasága – Velencével teremtve kapcsolatot – két fivérével együtt Gyulafehérváron működött.⁶⁴

Csorba Béla fordítása

⁵⁹ DAD, Cons. rog. LXIII, 30', 240 (25. VII 1576).

⁶⁰ DAD, Div. not. CXII, 28' (31. II 1552). Proc. not. II, 250 (belgrádi kereskedők kijelölése az örökösök gyámjaiul).

⁶¹ *Dubrovačka arhivska građa I.*, 82, No 160 (11. IV 1557).

⁶² Uo. II. 22 és 23.

⁶³ Uo. 226 és 23.

⁶⁴ Uo. 267–68.